

ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Ακεραμική		6800-6500 π.Χ.
Αρχαιότερη Νεολιθική		6500-5800 π.Χ.
Μέση Νεολιθική		5800-5300 π.Χ.
Νεότερη Νεολιθική		5300-4500 π.Χ.
Τελική Νεολιθική (Υπονεολιθική)		4500-3200 π.Χ.

ΠΡΩΙΜΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ

Πρωτομινωική Ι		3200/3000-2600 π.Χ.
Πρωτομινωική ΙΙ	ΠΡΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	2600-2300 π.Χ.
Πρωτομινωική ΙΙΙ		2300-2100 π.Χ.

ΜΕΣΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ

Μεσομινωική Ι	ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	2100-1900 π.Χ.
Μεσομινωική ΙΙ		1900-1700 π.Χ.

ΥΣΤΕΡΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ

Μεσομινωική ΙΙΙ	ΝΕΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	1700-1580 π.Χ.
Υστερομινωική Ι		1580-1450 π.Χ.
	ΤΕΛΙΚΗ ΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΝΩΣΟΥ	1450-1350/1300 π.Χ.
Υστερομινωική ΙΙ		1450-1400 π.Χ.
Υστερομινωική ΙΙΙ	ΜΕΤΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	1400-1070 π.Χ.
Υπομινωική		1070-1000 π.Χ.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ-ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Πρωτογεωμετρική περίοδος		1000-850 π.Χ.
Πρωτογεωμετρική Β περίοδος		850-810 π.Χ.
Γεωμετρική περίοδος		810-700 π.Χ.
Ανατολίζουσα ή Δαιδαλική ή Πρώτη Αρχαϊκή περίοδος		700-600 π.Χ.
Αρχαϊκή περίοδος		600-500 π.Χ.
Κλασική περίοδος		500-323 π.Χ.
Ελληνιστική περίοδος		323-67 π.Χ.
Ρωμαϊκή περίοδος		67 π.Χ.-4ος αι. μ.Χ.



ΠΡΟΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΚΡΗΤΗ



- Πριν από τις επιφανειακές έρευνες στην περιοχή του Πλακιά και της Πρεβέλης στη νότια Κρήτη, τα μόνα γνωστά προνεολιθικά ευρήματα προέρχονταν από το εσωτερικό του σπηλαίου Ασφέντου στο νομό Χανίων. Πρόκειται για βραχογραφήματα που πιθανότατα ανάγονται πριν τη Νεολιθική εποχή.



- Το σύνολο των βραχογραφιών και κάτω λεπτομέρεια





- Πρόσφατες επιφανειακές έρευνες στις περιοχές του **Πλακιά** και του φαραγγιού της **Πρεβέλης** στη νότια Κρήτη απέδωσαν λίθινα τέχνηρα που χρονολογούνται στη Μεσολιθική εποχή (9000 – 7000 π.Χ), αλλά και εργαλεία που τυπολογικά τοποθετούνται στην Παλαιολιθική εποχή (τουλάχιστον 130.000 χρόνια πριν από σήμερα) και πιστοποιούν την αποίκηση του νησιού από αφρικανικά φύλα μέσω της θάλασσας.

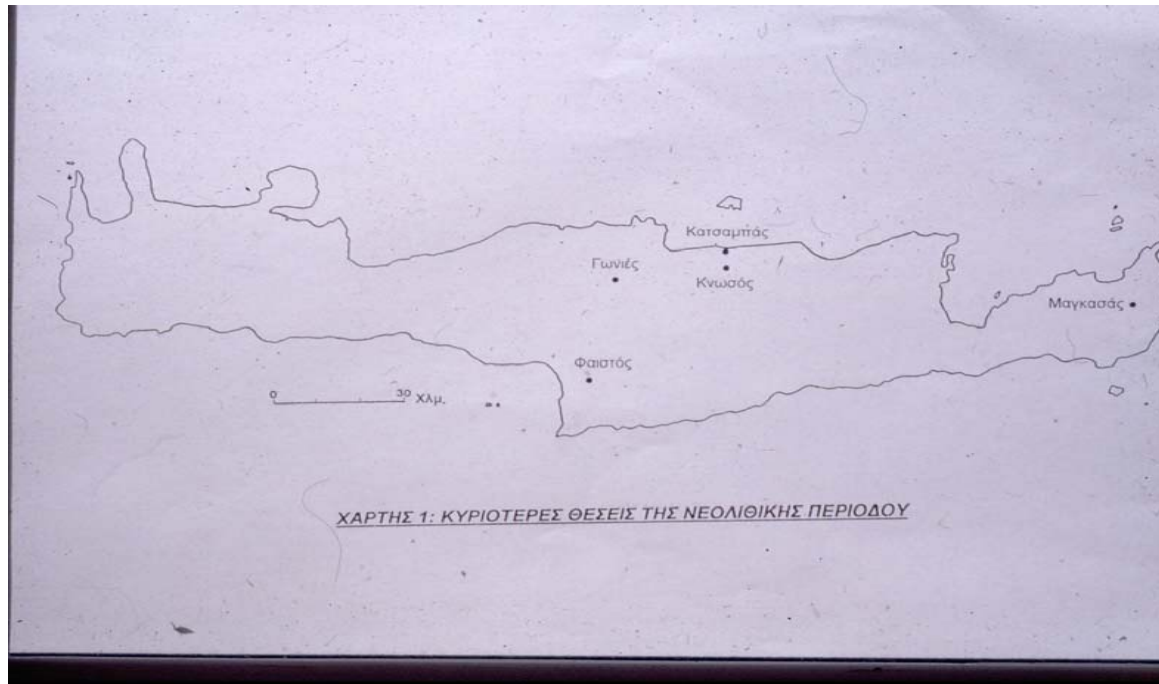


ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗΣ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

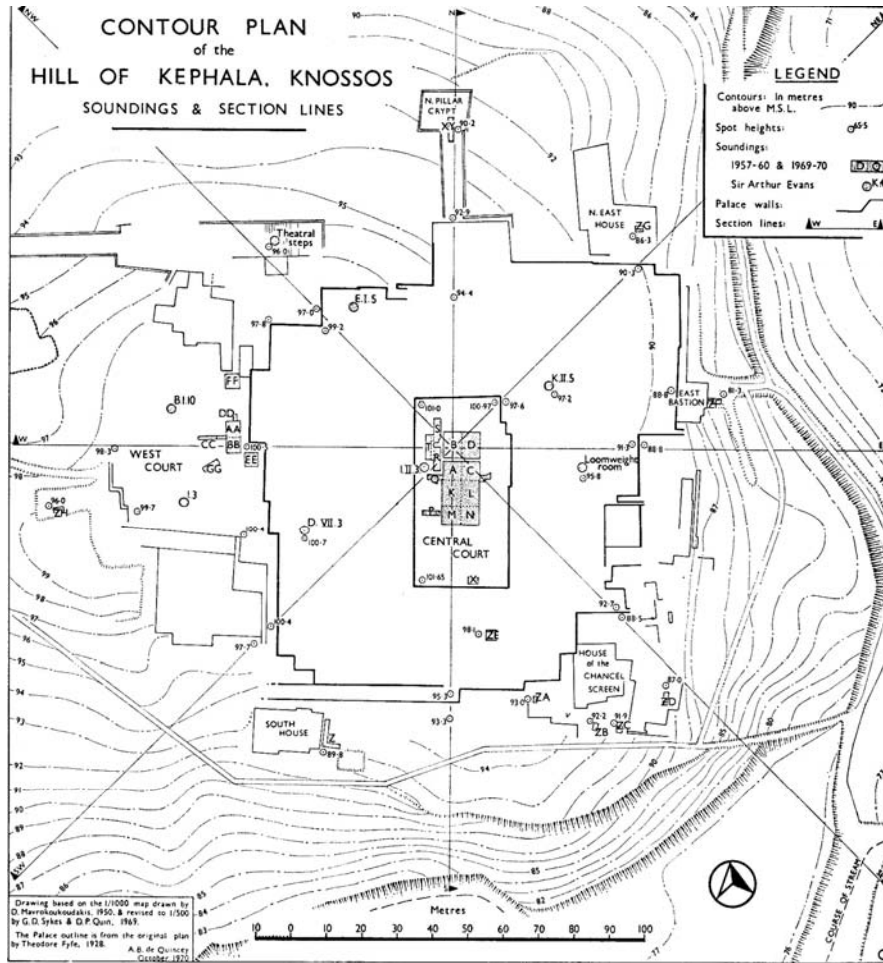
- Ακεραμική – Πρώιμη Νεολιθική 7000 – 4750 π.Χ.
- Μέση Νεολιθική 4750 – 4500 π.Χ.
- Ύστερη Νεολιθική 4500 – 3750 π.Χ.
- Τελική Νεολιθική 3750 – 3650/3500 π.Χ.

Λιγοστές είναι οι ανασκαμμένες νεολιθικές θέσεις.

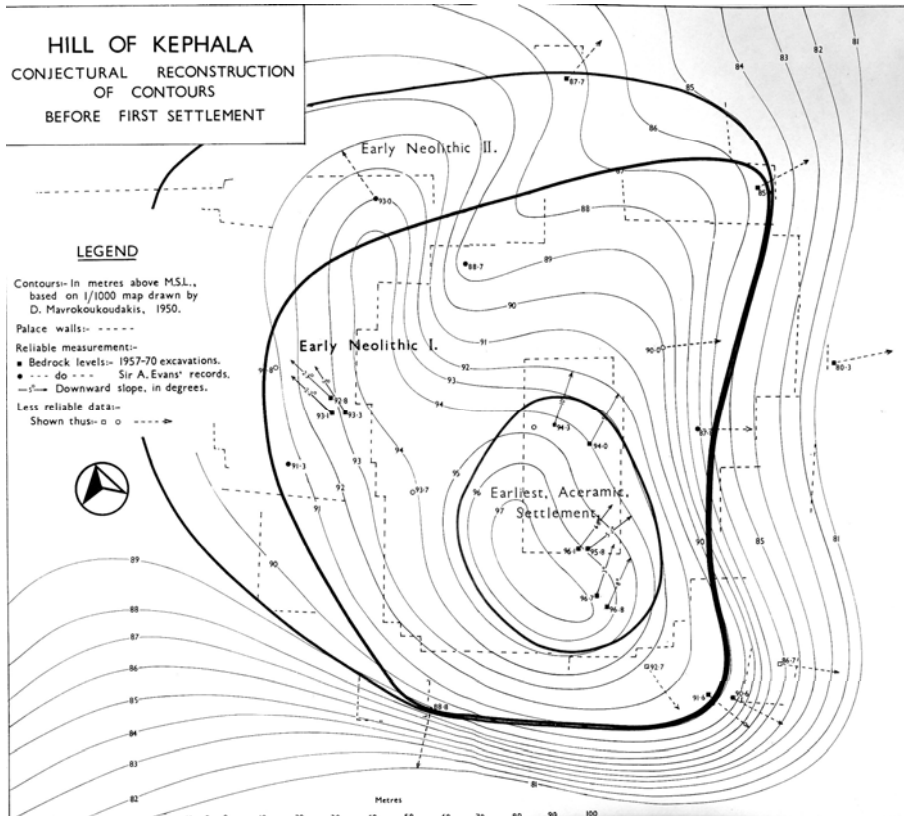
Τα σημαντικότερα νεολιθικά ευρήματα εντοπίσθηκαν στην Κνωσό, τον Κατσαμπά, το Μαγκασά, τη Φαιστό, τους Καλούς Λιμένες, τη Γαύδο και σε έναν μικρό αριθμό σπηλαίων.



Κνωσός



- Στην Κνωσό οι νεολιθικές επιχώσεις εντοπίστηκαν σε τομές που πραγματοποιήθηκαν στην κεντρική και τη δυτική αυλή του ανακτόρου.



- Ο νεολιθικός οικισμός ιδρύθηκε στο λόφο της Κεφάλας, εκεί που αργότερα ανεγέρθηκε το ανάκτορο της Κνωσού.
- Ο αρχικός προκεραμικός οικισμός επεκτάθηκε σταδιακά κατά τις επόμενες νεολιθικές φάσεις.

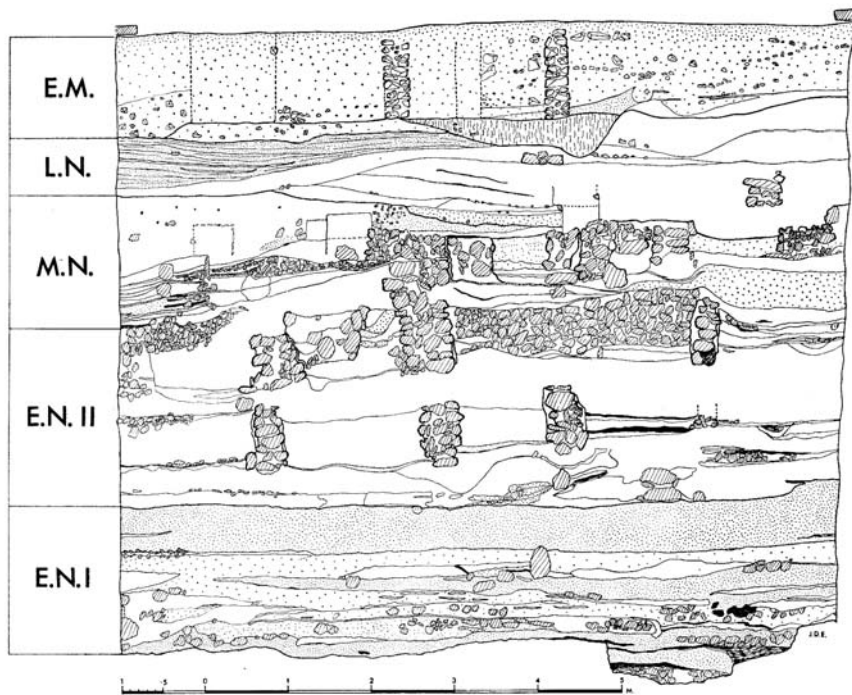
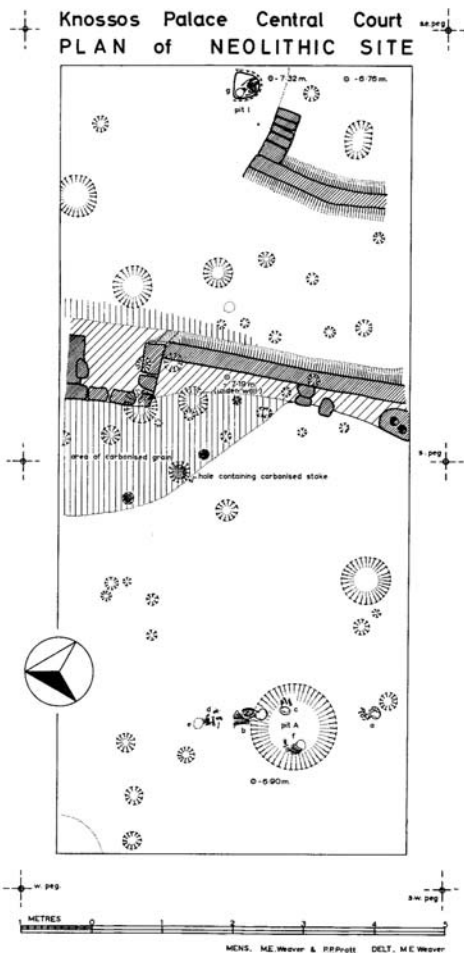


Fig. 4
Section of the east face of Sounding AA/BB.

- Συνολικά διακρίθηκαν δέκα φάσεις του νεολιθικού οικισμού, που ξεκινούν από την Προκεραμική φάση και καταλήγουν στην Ύστερη Νεολιθική.



- Προκεραμική (Στρώμα Χ)**
 Κύριο χαρακτηριστικό της Προκεραμικής φάσης είναι η μετάβαση από την τροφосуλλογή στην γεωργοκτηνοτροφική οικονομία.
 Σε αυτή τη φάση εντοπίσθηκαν πασσαλόπηκτες καλύβες, φρεάτια, κτιστά οικήματα, τάφοι παιδιών κάτω από τα δάπεδα των οικιών και πλήθος κινητών ευρημάτων.

FIG. 7. AREA AC. PLAN OF FEATURES IN STRATUM X AND FOUNDATIONS OF BRICK WALLS BELONGING TO STRATUM IX

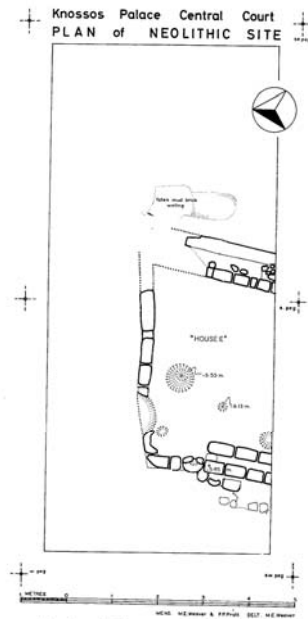


FIG. 9. AREA AC. PLAN OF FEATURES IN STRATUM IX

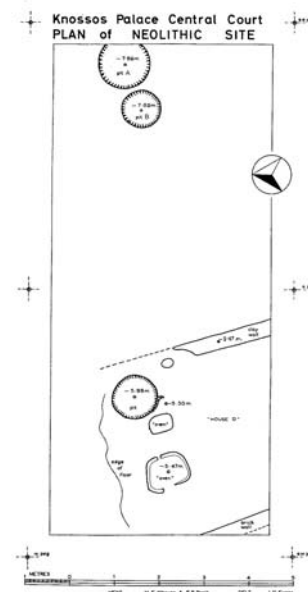
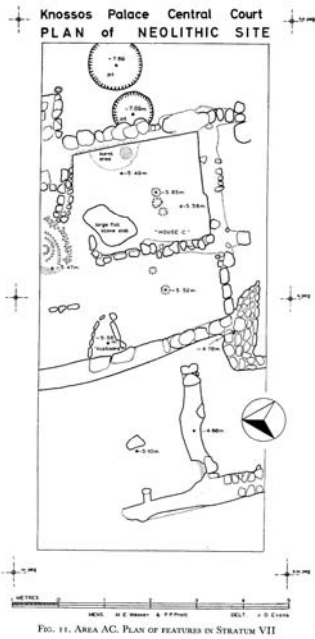
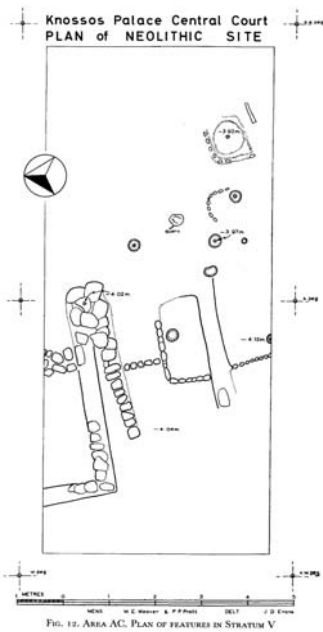


FIG. 10. AREA AC. PLAN OF FEATURES IN STRATUM VIII

- Αρχαιότερη Νεολιθική Ι (Στρώματα ΙΧ – V)**
 Στα στρώματα ΙΧ – VII εντοπίσθηκαν τα σπίτια Ε, D & C. Τετράπλευρες μονόχωρες και δίχωρες κατασκευές με τοιχοποιία από αργούς λίθους ως θεμέλιο, οπτοπλίνθους ή πηλό ως ανωδομή, δάπεδα από πατημένο πηλό και οριζόντιες στέγες από κλαδιά με επάλειψη πηλού.



- Στρώματα VII, V



e. peg Knossos Palace Central Court PLAN of NEOLITHIC SITE s.e. peg

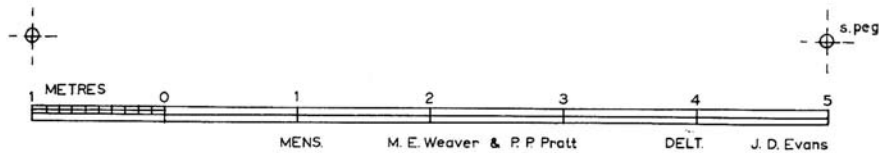
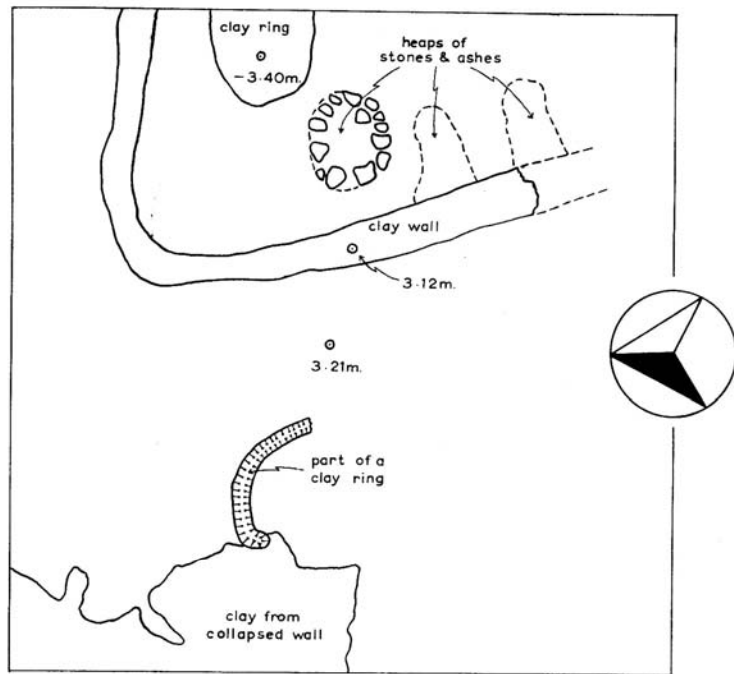
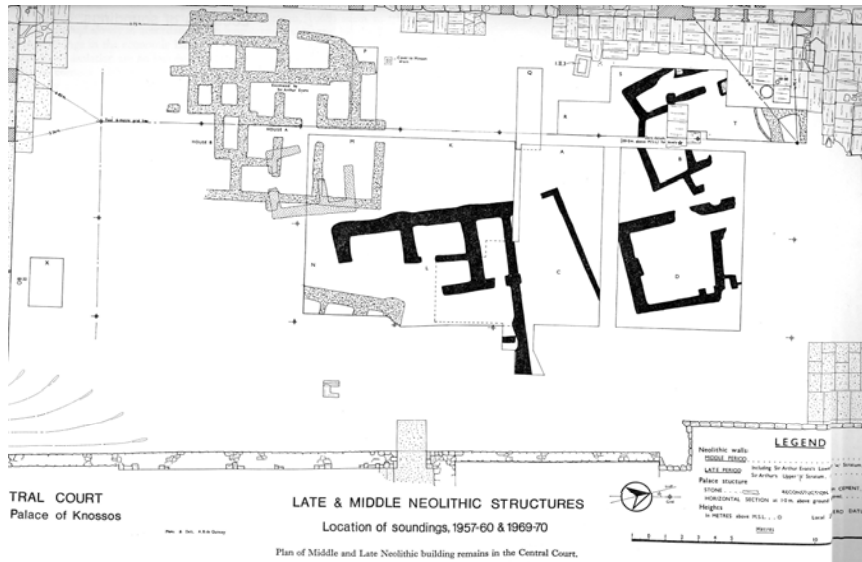


FIG. 14. SQUARE C. PLAN OF FEATURES IN STRATUM IV

- **Αρχαιότερη Νεολιθική II (Στρώμα IV)**

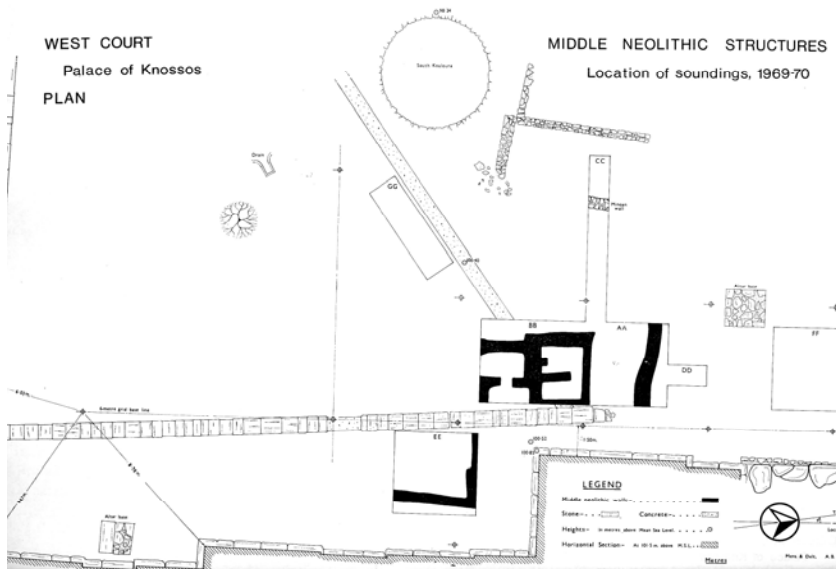
Στην κεντρική και δυτική αυλή εντοπίσθηκαν αρκετά λείψανα, αλλά κατεστραμμένα.

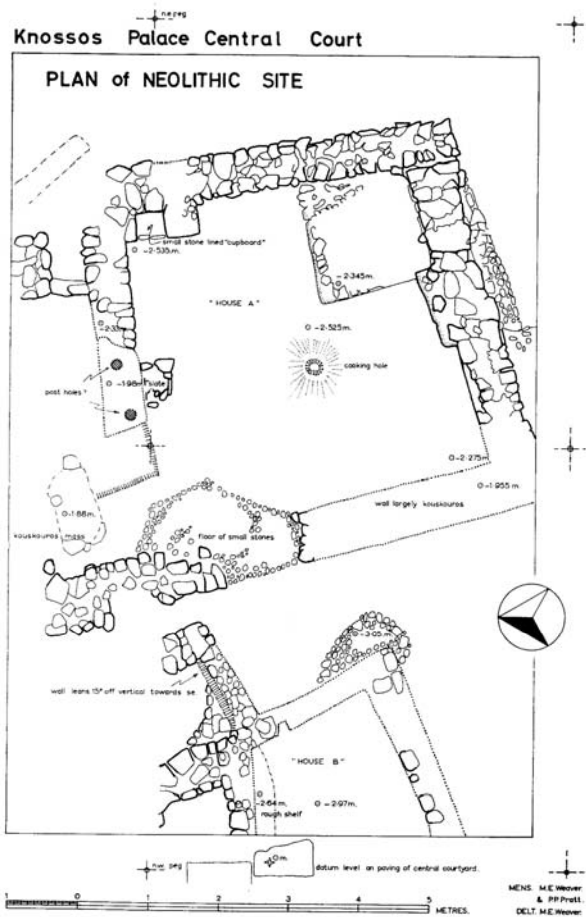
Διακρίθηκαν τρεις οικοδομικές φάσεις με τετράπλευρες κατασκευές με κοινό προσανατολισμό και αποτελούμενες από μικρά δωμάτια, αλλά και ελλειψοειδείς οικίες με τοίχους από πηλό.



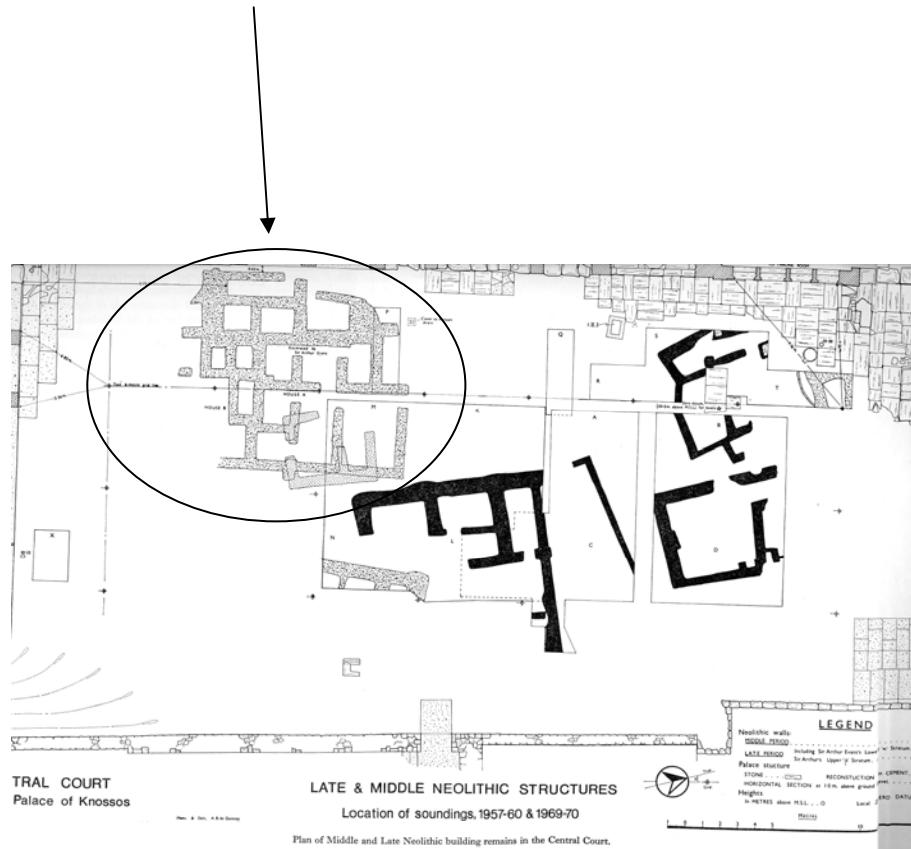
Μέση Νεολιθική (Στρώματα IIIA & IIIB)

- Λείψανα εντοπίσθηκαν στην Κεντρική και τη Δυτική αυλή του ανακτόρου, όπου και διακρίνονται δύο υποφάσεις.





- Στην Κεντρική αυλή εντοπίσθηκαν δύο οικίες.
- Στο Στρ. IIIA εντοπίσθηκε το Σπίτι Α. Πρόκειται για τετράγωνη μονόχωρη κατασκευή. Εσωτερικά εντοπίσθηκαν μία τετράγωνη πλατφόρμα, ντουλάπια και θέση πυράς.
- Στο Στρ. III Β εντοπίσθηκε το Μεγάλο Μέσο Νεολιθικό Σπίτι και το Σπίτι Β. Το πρώτο τύπου But and Ben.

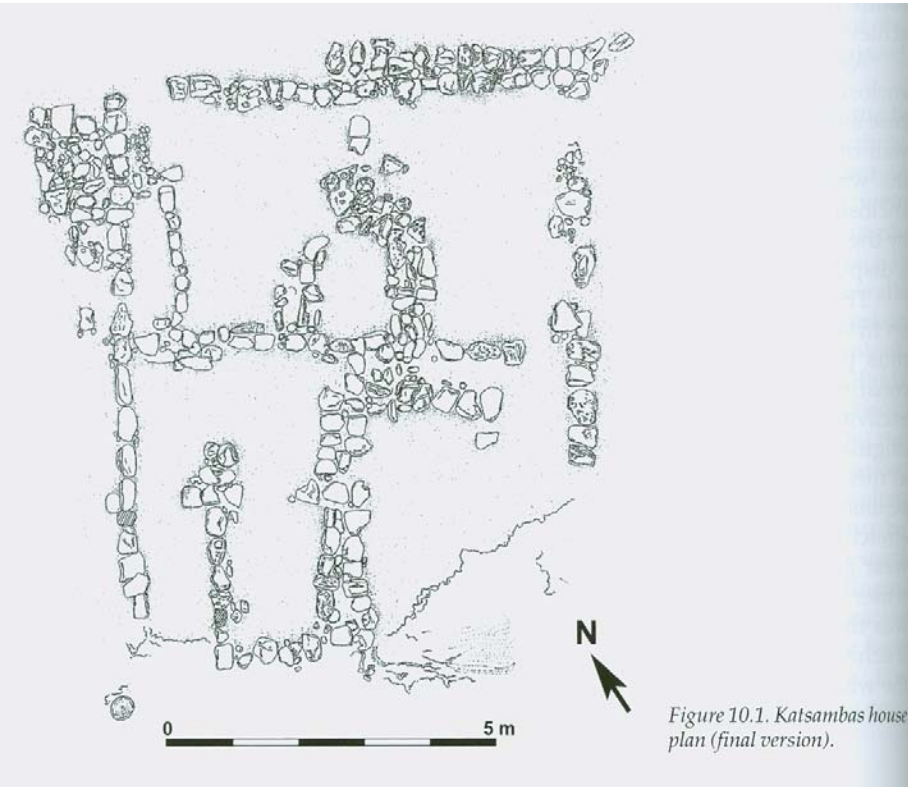


Ύστερη Νεολιθική

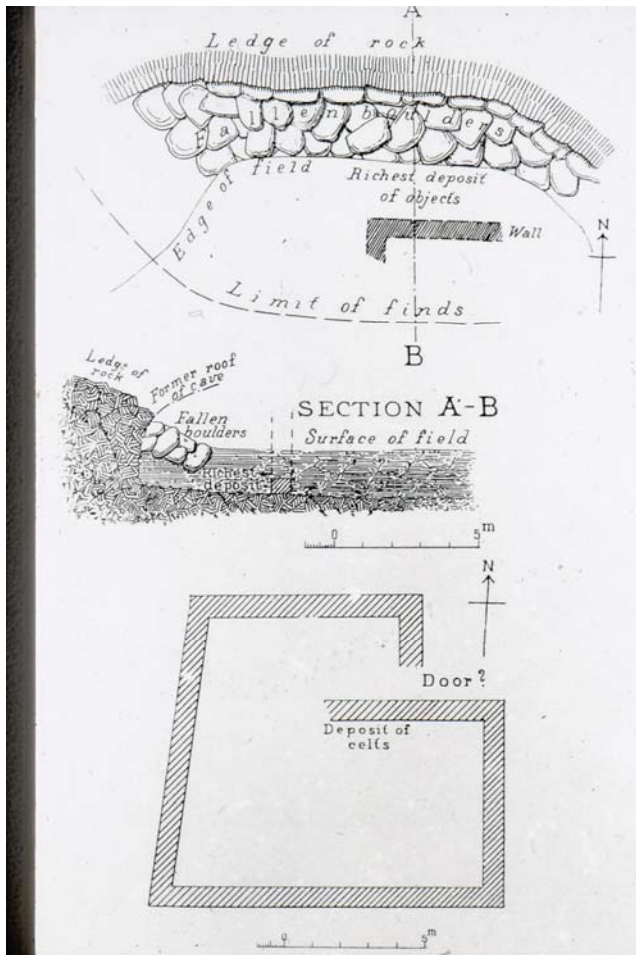
- Εντοπίσθηκαν τα Σπίτια A, B & C και δωμάτια, κάποια εκ των οποίων είχαν αποθηκευτική χρήση. Πρόκειται για τα σπίτια τύπου But and Ben στο εσωτερικό των οποίων εντοπίσθηκαν κτιστές τετράγωνες εστίες.

Κατσαμπάς Ηρακλείου

- Ο Κατσαμπάς βρίσκεται σε ένα βραχώδες έξαρμα δίπλα στον ποταμό Καίρατο και σε άμεση γειτνίαση με το μεταγενέστερο μινωικό λιμενικό οικισμό και νεκροταφείο του επιπέδου της Κνωσού, στην περιοχή Πόρου/Κατσαμπά.
- Από τις ανασκαφές επιβεβαιώνεται η ύπαρξη μίας σημαντικής νεολιθικής εγκατάστασης με οικιστική και ταφική χρήση που χρονολογείται από τη MN μέχρι και την Τελική Νεολιθική. Η κύρια χρήση της θέσης, με βάση την ποσότητα της κεραμικής, ανάγεται στην Ύστερη Νεολιθική.
- Ανασκάφηκαν μία βραχοσκεπή, τα λείψανα μίας οικίας 70 τ.μ. τύπου But & Ben και διάφορα άλλα κτίσματα.
- Η οικία είναι ορθογώνια και ένα μέρος της είχε καταστραφεί κατά τη διάνοιξη μίας τάφου. Αποτελείται από περίβολο, δωμάτια και μία λίθινη κυκλική κατασκευή εσωτερικά.
- Νεώτερες έρευνες στην περιοχή έφεραν στο φως τμήματα σπηλαιωδών τάφων, αρχιτεκτονικά λείψανα και άλλες ενδείξεις ανθρώπινης δραστηριότητας των νεολιθικών χρόνων, που χρονολογούνται κυρίως στην 5η και στην 4η χιλιετία π.Χ. Βρέθηκε ανθρώπινο σκελετικό υλικό, οστά ζώων, όστρεα, λίθινα εργαλεία (τριπτήρες, τριβεία, πελέκεις), οστέινα εργαλεία, καθώς και τμήματα λεπίδων πυριτόλιθου και κυρίως οψιανού.



Μαγκασάς Σητείας



- Ανασκάφηκαν μία βραχοσκεπή και μία οικία με ευρήματα που χρονολογούνται στην Ύστερη Νεολιθική.
- Η οικία ανήκει στον απλό τύπο But and Ben με δύο συνεχόμενα δωμάτια.
- Στη βραχοσκεπή εντοπίσθηκαν πολλά οστέινα εργαλεία, ενώ στην οικία τριβεία, οστέινα εργαλεία και λίθινοι πελέκεις.
- Με βάση τα ευρήματα η θέση χαρακτηρίζεται ως μεμονωμένη αγροτική - βιοτεχνική εγκατάσταση για εξειδικευμένες εργασίες.

Φαιστός

- Στο ανάκτορο της Φαιστού και σε τρία σημεία ανασκάφηκαν αποσπασματικά νεολιθικά λείψανα που χρονολογούνται στην Ύστερη Νεολιθική.

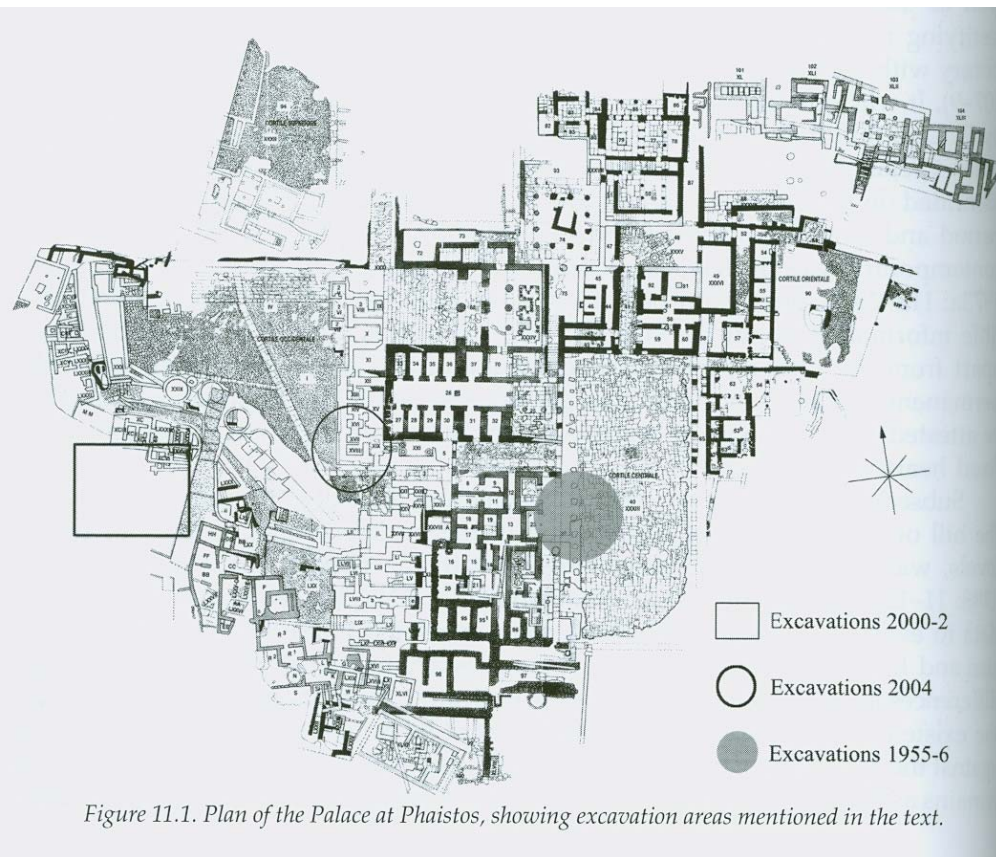
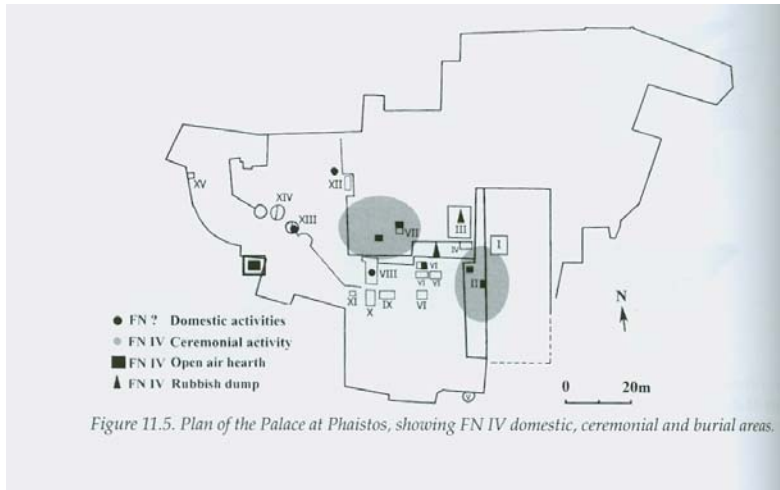
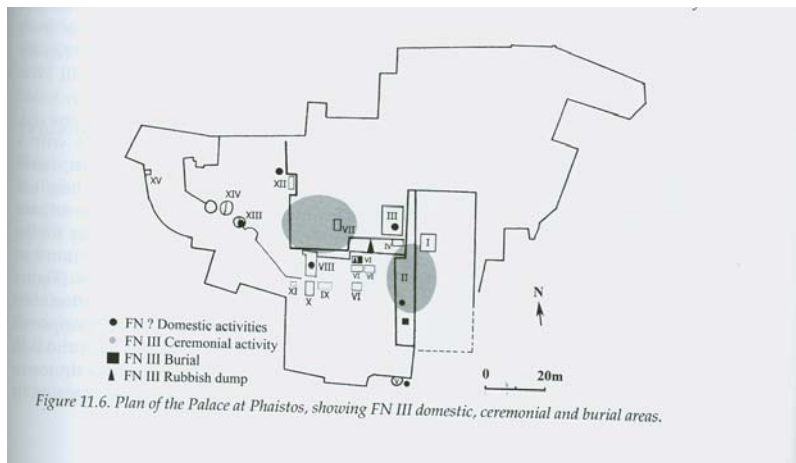


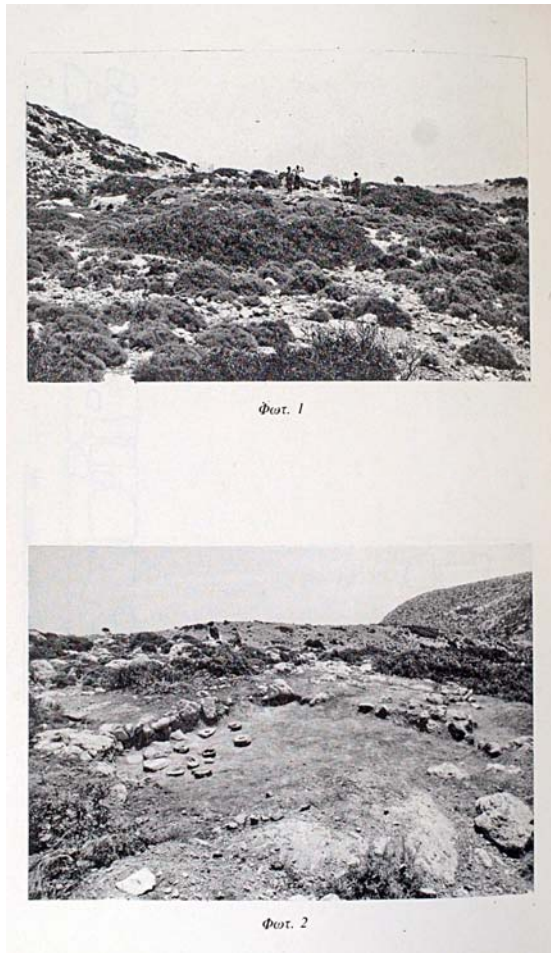
Figure 11.1. Plan of the Palace at Phaistos, showing excavation areas mentioned in the text.



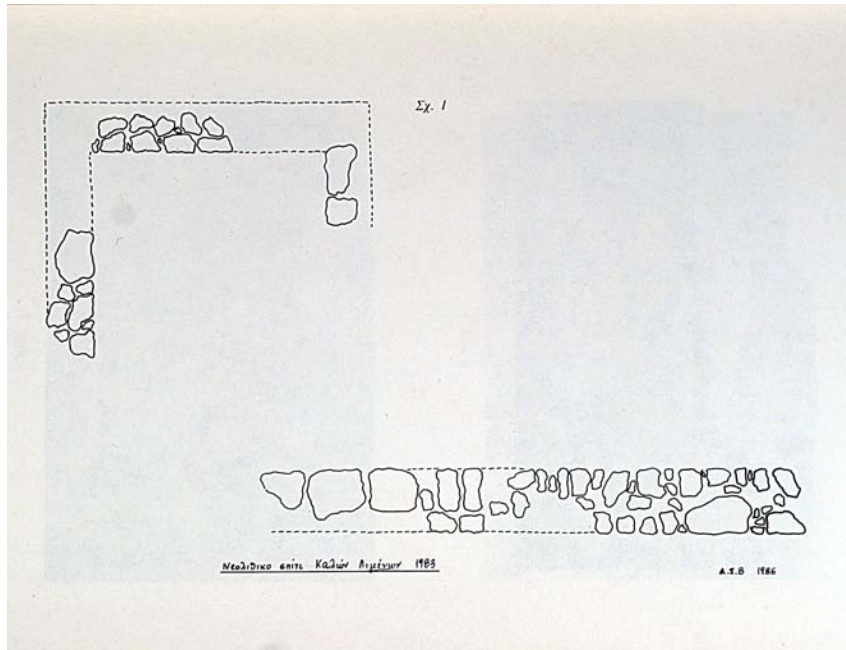
- Στο χώρο του ανακτόρου αποκαλύφθηκαν δύο φάσεις και ενδεχομένως και μία τρίτη που ανάγονται στην Τελική Νεολιθική.
- Ανασκάφηκαν δάπεδα τετράπλευρων οικιών με τοίχους από αργολιθοδομή με δάπεδα από πατημένη γη ή πλακόστρωτα από πατημένη γη ή πλακόστρωτα επί των οποίων υπήρχαν εστίες, όπως επίσης, και ένα κυκλικής κάτοψης λιθόκτιστο κτίσμα σκαμμένο εντός του βράχου.
- Συγκεντρώσεις οστών, αγγείων και τριτώνων θεωρήθηκαν από τον ανασκαφέα D. Levi ως ενδείξεις θρησκευτικών τελετών.



Καλοί Λιμένες



- Στη θέση Καλά Σελιά στους Καλούς Λιμένες εντοπίσθηκαν λείψανα οικίας της Τελικής Νεολιθικής ή Υπονεολιθικής.



- Πρόκειται για κτίσμα τετράγωνης κάτοψης, οικοδομημένο σε αβαθή κοιλότητα. Ο τοίχος είναι λίθινος με πλίνθινη ανωδομή.

Γαύδος

- Νέα ευρήματα της Τελικής Νεολιθικής έχουν προέλθει από τη νήσο Γαύδο.

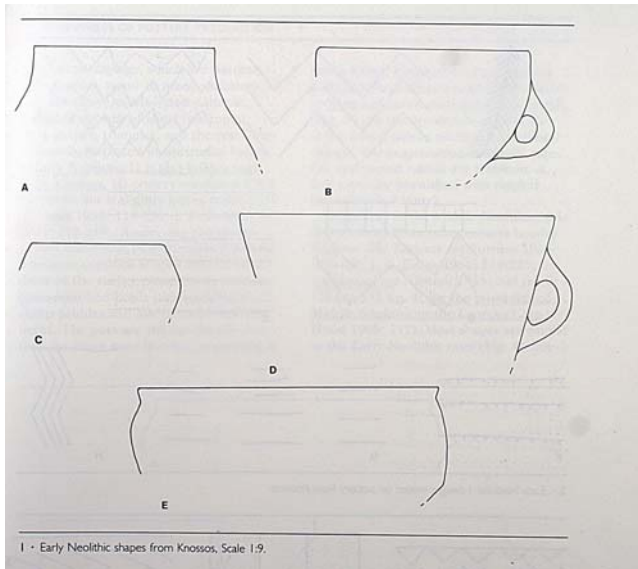


Εικ. 10 - 13 : Δρόμος Καραβέ - Κόρφου. Αγγεία τελικής νεολιθικής περιόδου.

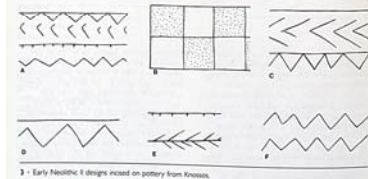
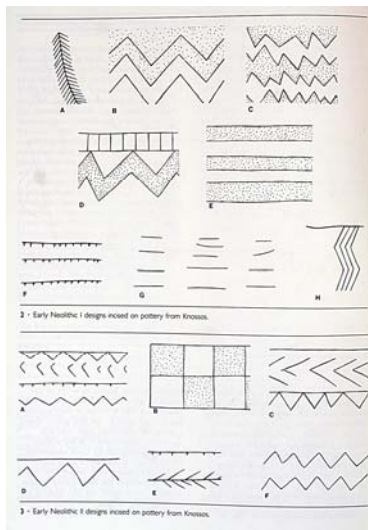
Κύρια χαρακτηριστικά της Νεολιθικής αρχιτεκτονικής

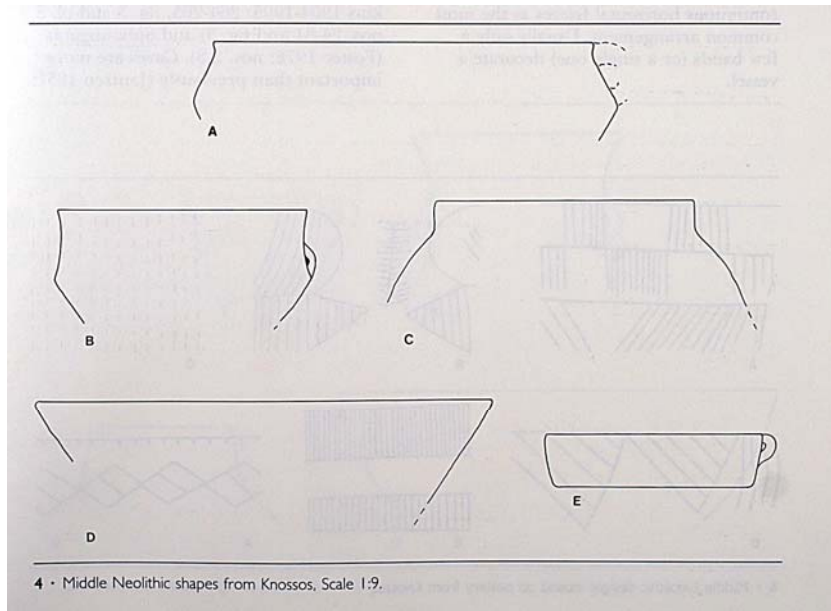
1. Οικίες τετράπλευρης ή ορθογώνιας κάτοψης
2. Τρεις βασικοί τύποι σπιτιών: απλός ορθογώνιος, τύπος But and Ben και πιο σύνθετα σπίτια.
3. Δομικά υλικά: αργολιθοδομή, ωμόπλινθοι και αχυροπηλός για τους τοίχους, πατημένη γη και σπανιότερα λιθόστρωτα ή πλακόστρωτα δάπεδα. Τέλος, στέγες από ξύλα, κλαδιά και πηλό.
4. Εσωτερικά σταθερά στοιχεία: εστίες, πλατφόρμες, φούρνοι, ντουλάπια και κοιλότητες διαφόρων χρήσεων.
5. Η λειτουργία των υπολοίπων χώρων ορίζεται με βάση τα ευρήματα. Κάποιοι χρησιμοποιήθηκαν ως αποθήκες, ως μαγειρεία και για υφαντουργικές δραστηριότητες.
6. Γενικά, η διάταξη των χώρων εμφανίζεται ως κηριθρωτή σε αντίθεση με τον ελλαδικό χώρο, όπου είναι παρατακτική.

Βασικά χαρακτηριστικά της Νεολιθικής κεραμικής



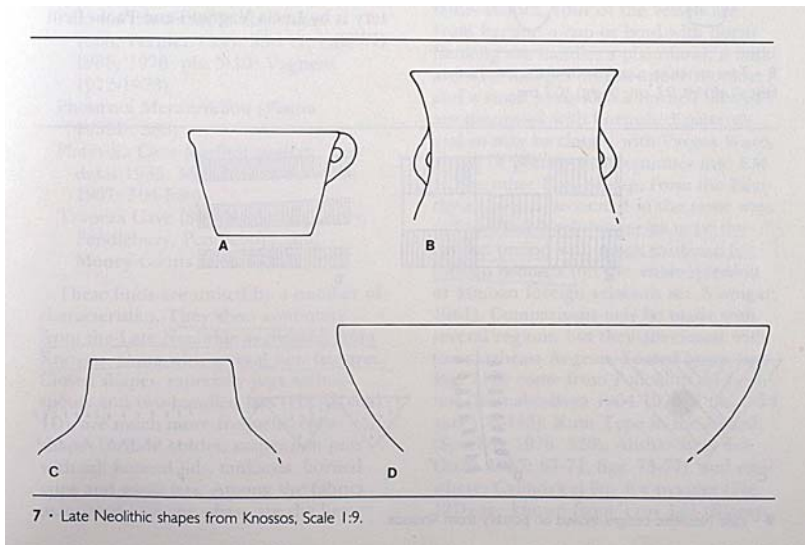
- Η κεραμική εμφανίζεται κατά την **ΑΝ** στο νησί εξελιγμένη χωρίς προβαθμίδες, τόσο όσον αφορά στα σχήματα όσο και τη διακόσμηση.
- Τα αγγεία είναι κυρίως ανοικτά και ευρύστομα με σφαιρικά ή κάθετα τοιχώματα και επίπεδες βάσεις. Λίγο αργότερα εμφανίζονται και τα τροπιδωτά αγγεία με χείλη που κλίνουν προς τα μέσα.
- Η διακόσμηση συνίσταται σε στιγμές, εγχαράξεις και πλαστικές ταινίες ή χονδροειδείς πλαστικές αποφύσεις. Στο τέλος της φάσης εμφανίζεται και η στιλβωτή διακόσμηση με κάθετες κυματοειδείς γραμμές.





- Κατά τη **MN περίοδο** εξακολουθούν να κατασκευάζονται παλαιότεροι τύποι αγγείων, αλλά εμφανίζονται και νέοι, όπως είναι η αρύταινα, αλλά και παράξενα σχήματα, όπως ένα κυλινδρικό αγγείο με επίπεδο χείλος, λαβές και ένα ορθογώνιο άνοιγμα στο πλάι.
- Η διακόσμηση εξακολουθεί να είναι η στική και η πλαστική, αλλά χαρακτηριστική της περιόδου είναι η εξελιγμένη εγχάρακτη και η στολιδωτή διακόσμηση που συνίσταται από κυματοειδείς πτυχές σε κάθετη διάταξη.





- Η Ύστερη Νεολιθική περίοδος δεν παρουσιάζει μεγάλες διαφορές σε σχέση με τη ΜΝ. Τα κοινότερα σχήματα είναι οι ανοικτές ευρύστομες φιάλες, τροπιδωτά αγγεία, σφαιρικά αγγεία με λαιμό, αγγεία με κάθετα τοιχώματα, αλλά και μικρογραφικά αγγεία.



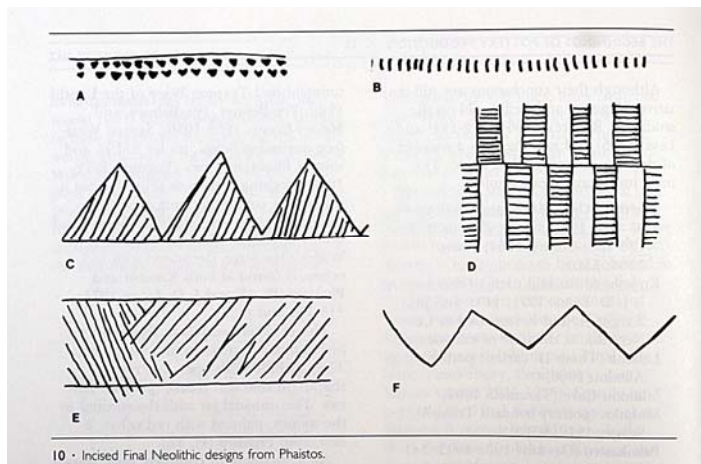
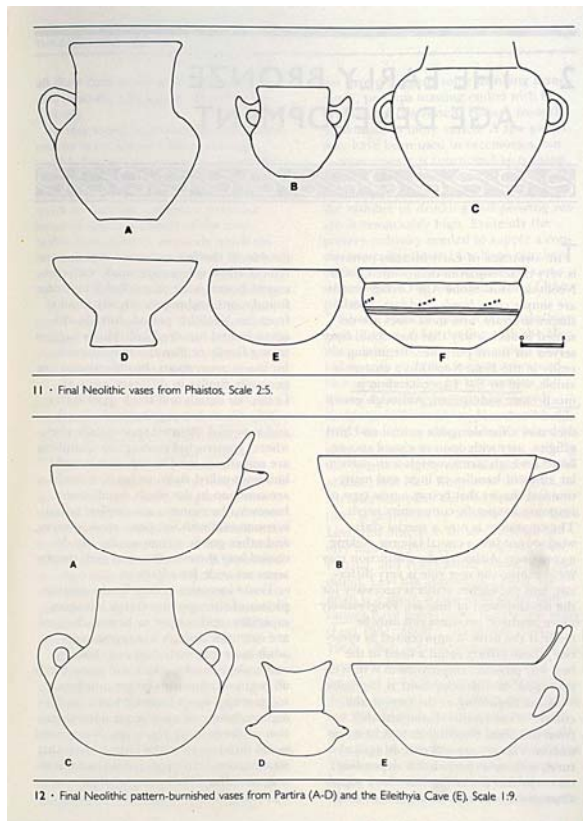


Καρινωτό αγγείο με εγχάρακτη διακόσμηση από την Κνωσό. Μέση - Νεότερη Νεολιθική περίοδος (5800-4500 π.Χ.).

- Η διακόσμηση εξακολουθεί να παραμένει η ίδια, δηλαδή στικτή, εγχάρακτη, πλαστική και γραμμική στίλβωση (patterned burnished), αλλά σχεδόν εξαφανίζεται η στολίδωση.
- Μία γενική αίσθηση αποτελεί η μείωση των διακοσμημένων αγγείων.

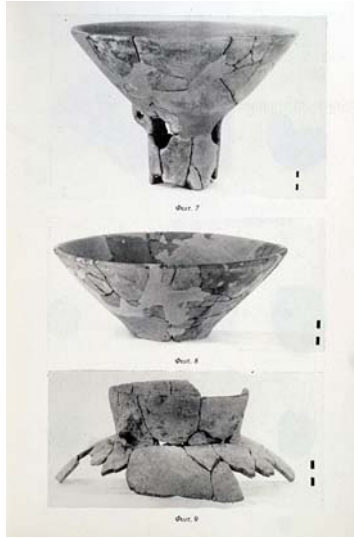


Τριποδικό κυλινδρικό αγγείο με πόδια, με εγχάρακτη και στιγμωτή διακόσμηση νεολιθικής τεχνοτροπίας. Κνωσός, Προανακτορική περίοδος (3η χιλιετία π.Χ.).



- Τέλος, κατά την **Τελική Νεολιθική** που εντοπίζεται στην Κνωσό, τη Φαιστό, τους Καλούς Λιμένες, στο Καστέλλι Φουρνής Μεραμβέλλου, αλλά κυρίως σε σπήλαια, τα χαρακτηριστικά σχήματα εκτός από μία μεγάλη ποικιλία φιαλών, είναι τα σφαιρικά αγγεία με λαιμό και οι καρποδόχες.
- Επικρατέστερη διακόσμηση είναι η στικτή και η εγχάρακτη, αλλά χαρακτηριστική είναι η επιλεκτική στίλβωση και η κηλίδωση.

Κεραμική της Τελικής Νεολιθικής από τους Καλούς Λιμένες και το Καστέλλι Φουρνής Μεραμβέλλου.



Ειδώλια

- Από την Κρήτη προέρχονται περισσότερα από εκατό ανθρωπόμορφα ειδώλια κατασκευασμένα από πηλό, λίθο, οστό και όστρεο. Απαντούν σε όλες τις φάσεις της Νεολιθικής εποχής, από την Άκεραμική μέχρι και την Τελική Νεολιθική.
- Εντοπίστηκαν κυρίως εντός των οικιστικών φάσεων της Κνωσού, ελάχιστα σε σπήλαια, ενώ σπάνια συνδυάζονται με κάποια μορφής θρησκευτική χρήση.
- Αναπαριστούν θηλυκές μορφές σε διάφορες στάσεις, αλλά και μορφές χωρίς υποδήλωση του φύλου. Τα ανδρικά ειδώλια είναι λιγοστά.
- Κάποια πήλινα ειδώλια φέρουν εγχάρκτη ή στικτή διακόσμηση που τονίζεται με τη χρήση λευκού ή ερυθρού χρώματος, όπως και στην κεραμική.

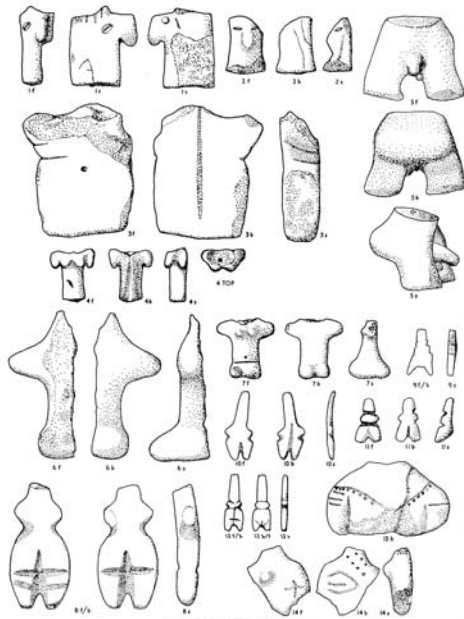


Fig. 60. ANTHROPOMORPHIC FIGURINES

(1) 30/66, No. VIII, Class. (2) 30/74, No. VIII, Class. (3) 30/75, No. VIII, Class. (4) 30/76, No. VIII, Class. (5) 30/77, No. VIII, Class. (6) 30/78, No. VIII, Class. (7) 30/79, No. VIII, Class. (8) 30/80, No. VIII, Class. (9) 30/81, No. VIII, Class. (10) 30/82, No. VIII, Class. (11) 30/83, No. VIII, Class. (12) 30/84, No. VIII, Class. (13) 30/85, No. VIII, Class. (14) 30/86, No. VIII, Class. (15) 30/87, No. VIII, Class. (16) 30/88, No. VIII, Class. (17) 30/89, No. VIII, Class. (18) 30/90, No. VIII, Class. (19) 30/91, No. VIII, Class. (20) 30/92, No. VIII, Class. (21) 30/93, No. VIII, Class. (22) 30/94, No. VIII, Class. (23) 30/95, No. VIII, Class. (24) 30/96, No. VIII, Class. (25) 30/97, No. VIII, Class. (26) 30/98, No. VIII, Class. (27) 30/99, No. VIII, Class. (28) 30/100, No. VIII, Class. (29) 30/101, No. VIII, Class. (30) 30/102, No. VIII, Class.

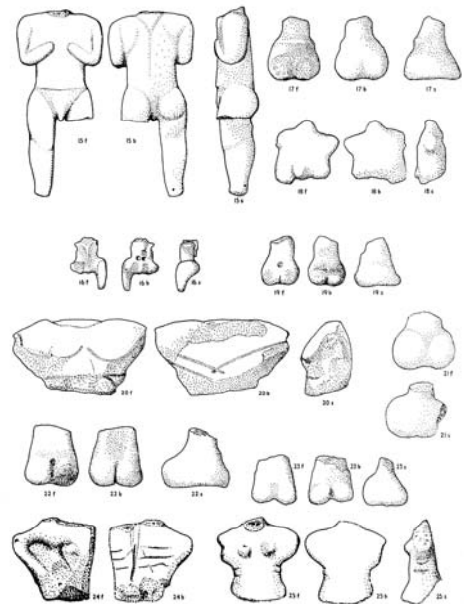


Fig. 61. ANTHROPOMORPHIC FIGURINES

(1) 30/103, No. VIII, Class. (2) 30/104, No. VIII, Class. (3) 30/105, No. VIII, Class. (4) 30/106, No. VIII, Class. (5) 30/107, No. VIII, Class. (6) 30/108, No. VIII, Class. (7) 30/109, No. VIII, Class. (8) 30/110, No. VIII, Class. (9) 30/111, No. VIII, Class. (10) 30/112, No. VIII, Class. (11) 30/113, No. VIII, Class. (12) 30/114, No. VIII, Class. (13) 30/115, No. VIII, Class. (14) 30/116, No. VIII, Class. (15) 30/117, No. VIII, Class. (16) 30/118, No. VIII, Class. (17) 30/119, No. VIII, Class. (18) 30/120, No. VIII, Class. (19) 30/121, No. VIII, Class. (20) 30/122, No. VIII, Class. (21) 30/123, No. VIII, Class. (22) 30/124, No. VIII, Class. (23) 30/125, No. VIII, Class. (24) 30/126, No. VIII, Class. (25) 30/127, No. VIII, Class. (26) 30/128, No. VIII, Class. (27) 30/129, No. VIII, Class. (28) 30/130, No. VIII, Class. (29) 30/131, No. VIII, Class. (30) 30/132, No. VIII, Class.



- Μαρμάρινο νεολιθικό ειδώλιο ανδρικής μορφής από την Κνωσό.

Πάλινο καθιστό ευμέγεθες γυναικείο ειδώλιο
με παχύσαρκους γλουτούς και ρεαλιστική απόδοση
της σάρκας στην κοιλιά, τα χέρια και την οσφύ.
Κορυφαίο παράδειγμα της φυσιοκρατικής ειδωλοπλαστικής
της νεολιθικής Κρήτης. Κάτω Χωριό Ιεράπετρας, Μέση προς
Νεότερη Νεολιθική (5800-4800 π.Χ.). Ύψος: 14,7 εκ.



Βιβλιογραφία

- **Evans J. D. 1964:** Excavations in the Neolithic Settlement of Knossos, 1957- 60. Part I, BSA 59 (1964), 132 - 240
- **Evans J. D. 1968:** Neolithic Knossos, Part II, BSA 63 (1968), 239 – 276
- **Evans J. D. 1971:** Neolithic Knossos: the Growth of a Settlement, PPS 37, 2 (1971), 95 – 117
- **Betancourt, Ph.,** Η ιστορία της μινωικής κεραμικής, Αθήνα 1992
- **Παπαθανασόπουλος, Γ.** (επιστ. επιμ.), Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα, Αθήνα 1996
- **Μαντζουράνη, Ε. 2002:** Προϊστορική Κρήτη, Τοπογραφία και Αρχιτεκτονική, 66- 71